

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มา และความสำคัญของโจทย์วิจัย

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการในการใช้ประโยชน์เพิ่มตามไปด้วย อาทิเช่น การจับสัตว์น้ำเพื่อมาใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเกินศักยภาพกำลังการผลิตตามธรรมชาติ หรือการจับสัตว์น้ำเกินควร (overfishing) ความต้องการในผลประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งเป็นทรัพย์สินร่วม (common of property) ทุกคนจะพยายามทุกวิถีทางให้ตนเองได้ประโยชน์จากทรัพยากรมากที่สุด เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อใช้ในกิจกรรมการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล การขยายพื้นที่แปลงเลี้ยงหอยนางรม หอยแมลงภู่ และ หอยแครง บริเวณตลอดบริเวณปากอ่าวต่างๆ ไป ไม่เว้นแม้แต่ในบริเวณอ่าววนก อำเภอบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทราด้วยเช่นกัน ซึ่งกิจกรรมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเหล่านี้ได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาอันสั้น ภายใต้การดำเนินงานที่อาจจะขาดความระมัดระวัง ขาดการวางแผนการใช้ประโยชน์ โดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบในระยะยาวที่ก่อปัญหาผลกระทบทางน้ำทำให้พื้นที่เกิดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็วพร้อมกับกับสถานะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

จากข้อมูลเกี่ยวกับสถานะทรัพยากรพบว่า พื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลายเพื่อใช้ในการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล และกิจกรรมอื่น ๆ ได้แก่ การใช้ไม้เพื่อการสร้างบ้านเรือน เครื่องมือประมง ผลกระทบที่เกิดขึ้นส่งผลต่อระบบนิเวศและความหลากหลายของทรัพยากรชายฝั่งเป็นอย่างมาก การทำการประมงที่ผิดกฎหมายโดยใช้เครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำ เช่น อวนรุน โพงพาง หลัก อวนลาก ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีผลกระทบค่อนข้างรุนแรง นอกจากนี้ยังมีปัญหาผลกระทบที่เกิดจากชุมชนในเขตตัวเมือง และกิจกรรมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพบริเวณชายฝั่ง เนื่องจากการตกสะสมตะกอนบริเวณที่ปากหลักเลี้ยงหอย สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทรัพยากรชายฝั่งซึ่งมีความสำคัญในการดำรงชีวิตของคนบริเวณอ่าววนกกำลังอยู่ในสถานะที่เสื่อมโทรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรชายฝั่งทั้งป่าชายเลนและสัตว์น้ำซึ่งมีสภาพของความเป็นทรัพย์สินร่วม คือ ทุกคนมีอิสระในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายใต้

ข้อกำหนดของกฎหมาย แต่การควบคุมดูแลจากหน่วยงานภาครัฐมีข้อจำกัดในด้านอัตรากำลังและงบประมาณ จึงทำให้การดูแลควบคุมและจัดการไม่เกิดความสัมฤทธิ์ผลที่ดี จากเดิมที่นโยบายการแก้ปัญหาและการพัฒนาประเทศจะต้องเกิดจากส่วนกลางเป็นผู้กำหนดแล้วให้ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติตาม บางครั้งอาจไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จึงเป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาประเทศและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 46 ที่ระบุให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามที่กฎหมายบัญญัติ และตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ มาตรา 56 (วรรคหนึ่ง) ให้สิทธิกับบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ ในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติ และต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามที่กฎหมายบัญญัติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, 2546)

บริเวณปากแม่น้ำจัดได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญแหล่งหนึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่ชายฝั่งทะเล เป็นพื้นที่ที่น้ำทะเลท่วมถึง และเป็นแหล่งรวมพันธุ์พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ทั้งสัตว์น้ำ และสัตว์บกนานาชนิดโดยเฉพาะป่าชายเลนเป็นแหล่งสะสมอาหารที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายบริเวณชายฝั่ง เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน ช่วยในการป้องกันการพังทลายของดินชายฝั่ง และเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญของชุมชนที่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเล และพื้นที่ใกล้เคียง

ชุมชนบริเวณชายฝั่งนับว่ามีวิถีชีวิตที่ผูกพันต่อการพึ่งพิงอาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรสัตว์น้ำ (กุ้ง ปลา ปู และสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ) หรือ ทรัพยากรป่าชายเลน เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรเหล่านั้นเช่น ป่าชายเลนก็ล้วนมีคุณประโยชน์มากมายต่อทรัพยากรชายฝั่ง เนื่องจากป่าชายเลนเป็นทั้งแหล่งผสมพันธุ์ วางไข่ หลบภัย และอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ป่าชายเลนจึงถือเป็นเสมือนอุ้งน้ำ กำแพงป้องกันภัยธรรมชาติ และรากฐานเศรษฐกิจของชุมชนชายฝั่ง หรือจะกล่าวโดยนัยได้ว่า “ป่าชายเลนเป็นเหตุ

แห่งความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรชายฝั่งต่างๆ เป็นผลที่เกิดจากป่าชายเลน” ก็ได้ หนึ่งในเรื่องการเรียนรู้ และเข้าใจในด้านทรัพยากรชายฝั่งของคนในเขตชุมชนนั้นนับว่ามีความจำเป็นที่จะนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยที่คนในพื้นที่เป็นเจ้าของในการบริหารจัดการร่วมกันเนื่องจากถือว่าเป็นผู้มีส่วน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันนั่นเองในเรื่องของทรัพยากรชายฝั่ง อย่างไรก็ตามบทเรียนจากปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่ผ่านมา นั้นมุ่งเน้นการพัฒนามากเกินไปโดยมิได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทและศักยภาพของคนในชุมชน นั้น ปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับแล้วว่าความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งเกิดจากความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรและการมีส่วนร่วมในการจัดการโดยชุมชนเอง ดังนั้นการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งจึงจัดว่าเป็นทางเลือกเพื่อความยั่งยืน และยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามวิถีทางของทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

“อ่าววนก” เป็นชื่อเรียกอาณาบริเวณที่มีเขตติดต่อกับทะเลกับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านต่างๆ อ่าววนกมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งสูงอันเนื่องมาจากมีระบบนิเวศในลักษณะพิเศษ คือ นิเวศน์น้ำกร่อย และเมื่อจะออกสู่ทะเลจึงจะเป็นน้ำเค็ม และในบริเวณเขตนี้เองจะมีการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำอยู่อย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากในบริเวณเขตนี้มีการปล่อยน้ำจืดที่มาจากเขื่อนวังโตนด (สร้างโดยกรมชลประทาน) ออกมาสู่พื้นที่ในเขตอ่าววนก ประกอบกับในช่วงเวลาน้ำขึ้นก็จะมีน้ำเค็มจากทะเลดันเข้ามาถึงในพื้นที่ดังกล่าวทำให้อาณาบริเวณนี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง มีธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำมากมาย จึงส่งผลทำให้บริเวณเขต “อ่าววนก” มีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งชนิด และปริมาณ จึงเป็นเหตุผลทำให้โดยรอบบริเวณอ่าววนกเป็นเขตชุมชน โดยมีหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 4 หมู่บ้านตั้งเรียงรายอยู่ได้แก่ หมู่บ้านอัมพวา หมู่บ้านตะกาดเจ้า หมู่บ้านคลองตาสังข์ และหมู่บ้านตะโพก เป็นต้น ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในเขตบริเวณนี้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งต้องอาศัยการออกเรือเล็กเพื่อจับสัตว์น้ำนำมาประกอบอาหาร และหากมีเหลือบ้างก็จะนำออกจำหน่ายเพื่อนำรายได้สู่ครอบครัว ซึ่งจะเห็นได้ว่าประชากรที่อยู่ในเขตนี้ดำรงชีวิตตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาโดยตลอด แต่

ในบางครั้งก็มีชาวต่างถิ่นลึกลอบเพื่อเข้ามาทำประมงอวนรุนซึ่งทำให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ภายในเขตอ่าวลึกก็มีป่าชายเลนทั้งจากธรรมชาติ และป่าปลูกเป็นจำนวนมาก โดยป่าปลูกนั้นจะเป็นความร่วมมือกันของชุมชนต่างๆ ที่อยู่โดยรอบอ่าวลึก และบางครั้งจะเป็นหน่วยงานของภาครัฐมาปลูกร่วมด้วย เช่น กรมป่าไม้ เป็นต้น

สำหรับโจทย์วิจัยนี้ได้จากการสอบถามพูดคุยปะกับชาวบ้านทราบว่ายากจะมีการบริหารจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งกันเอง และในขณะเดียวกันชาวบ้านในพื้นที่นั้นเองก็อยากจะรู้ว่าฐานข้อมูลทรัพยากรสัตว์น้ำในบริเวณหน้าบ้านของพวกเขาจะมีอะไร (What) อยู่เท่าไร (How many) เพื่อที่จะนำข้อมูลที่ได้ไปวางแผนบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรประมงชายฝั่งร่วมกันต่อไป (Integrated coastal resources management) โดยคาดหวังว่าจะได้ฐานข้อมูลทรัพยากรสัตว์น้ำจากผลการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ คือเรื่อง “ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาของชุมชนในเขตอ่าวลึก อำเภอลำทับ จังหวัดจันทบุรี” สำหรับการศึกษาของโครงการส่วนหนึ่งนั้นจะเป็นการเก็บตัวอย่างทั้ง ดิน น้ำ สัตว์หน้าดิน และแพลงก์ตอน เป็นต้น เพื่อจะนำไปวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการอันจะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสิ่งมีชีวิตที่สำคัญซึ่งจะเป็นอาหารเบื้องต้นให้กับทรัพยากรสัตว์น้ำในบริเวณชายฝั่งนี้ต่อไป และนอกจากนี้จัดเป็นฐานข้อมูลทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญที่คนในชุมชนจะได้รับรู้แล้วนำสู่ภาคส่วนของประชาชนในพื้นที่ในการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรในบริเวณอ่าวลึกต่อไป และส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยนี้จะนำผลการศึกษาที่ได้สู่คนในชุมชนต่อไป เพื่อจะทำให้คนในชุมชนได้รู้ ได้ตระหนัก และจะนำสู่การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกันอย่างยั่งยืน ซึ่งเมื่อทรัพยากรสัตว์น้ำมีมากมายอยู่เป็นระยะเวลานานๆ แล้ว ก็จะทำให้คนในพื้นที่มีอาชีพ - รายได้ที่มั่นคง ไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้รักถิ่นฐานบ้านเกิดตนเองอันจะนำไปสู่เศรษฐกิจแบบพอเพียงในที่สุด

2. วัตถุประสงค์ของโจทย์วิจัย

1. ศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และข้อมูลทั่วไปของประชาชนในพื้นที่บริเวณอ่าวลึก
2. ประเมินทรัพยากรประมง การลงแรงประมง และรายได้ของประชาชนรอบอ่าวลึก

3. ประเมินความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางน้ำบริเวณอ่าวลึก เช่น แพลงก์ตอนพืช แพลงก์ตอนสัตว์ สัตว์หน้าดิน รวมถึงคุณภาพน้ำ

4. ประเมินระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน บริเวณอ่าวลึก

5. ประเมินระดับการนำปริญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ไปประยุกต์ใช้ในครัวเรือน และการรวมกลุ่มเพื่อการจัดการประมงพื้นบ้าน และการอนุรักษ์โดยชุมชนบริเวณอ่าวลึก

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบถึงแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบริเวณอ่าวลึก และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งต่อไป